

**DRITERO
AGOLLI**

BIBLIOTEKA

8JH-31

A 37

INVERITO

ME TOP

ROMAN

D. Xhafa
Xhafa

DRITERO AGOLLI

NJERIU ME TOP

— ROMAN —

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

KAPITULLI I PARË

Në grykën e shpellës nuk vinin më gjësimet e topit dhe krismat e pushkëve. Mato Gruda e mori me mend se ushtarët italianë do të ishin sprapsur përtej kodrës. Ai u ngrit dhe doli nga shpella. Mushka e tij përpiqte këmbët nën degët e lisit të madh pranë vandakut të druve të prera. Me ta vënë re të zotin, kafsha filloi të tundte kokën dhe të rrëmonte tokën me këmbën e parë. Burrit i shkriu gjaku, mushka ishte shëndoshë e mirë. Nga mijëra plumba që fluturuan në korije, asnjë nuk mundi dot ta qëllonte. Sikur t'i kishte ndodhur gjë mushkës, atij do t'i mbetej brengë për tërë jetën. Ç'i shkrepri të vente për dru atë ditë pranë llogoreve të ushtarëve italianë? Sa mbaroi së preri drutë, u derdhën partizanët nga mali dhe filloi përleshja. Mirë që u ndodh shpella, se mund të ishte vrarë në mes të korijes.

Kjo shpellë ka qenë si një shtëpi e dytë e fshatit në kohëra lufte. Këtu futeshin njerëzit dhe le të binin mbi tavanin e saj jo gjyle, por edhe bomba disatonëshe. «Gjithnjë do të na duhet kjo shpellë» — mendoi Mato Gruda.

Mato Gruda iu afrua ngadalë mushkës. Sytë e saj të xhamtë u kthyen nga i zoti dhe qëndruan për një çast të palëvizur.

— U trembe, lozanjare? A, ti kujtove se unë ika e të lashë vetëm? Ku të lë Matua ty, moj e zezë! Ç'të bëjë Matua pa ty?

Mushka teshtiu.

— Shëndet! — tha Mato Gruda.

Ai u ul dhe e zgjidhi. I hodhi një vështrim vandakut të druve dhe mendoi ta ngarkonte kafshën e trembur. Megjithatë ishte me dy mendje: t'i merrte drutë që atë ditë, apo t'i linte për të nesërmen. Tek mendonte, i shkuan sytë në llogoret në faqen e kodrës. Tre italianë po shtynin një top. Ata shkisin herë-herë dhe binin në tokën e lagur nga shirat e parakohshme të shtatorit. Topi mezi lëvizte. «Janë topa të vegjël këta malorët, po prapë mezi shtyhen, të nëmurit» — mendoi Mato Gruda me kapistallin e mushkës në dorë.

Në këtë çast u dëgjua një batore pushkësh. Italianët e lëshuan topin. Atëherë Mato Gruda futi gishtat në gojë dhe fërshëlleu. Pastaj bërtiti me zë të lartë, si për të trembur ndonjë ujk. Ushtarët ia mbathën me të katra. Topi mori më tatëpjetë dhe u përplas në trupin e një lisi të prerë. «Aha, ata nuk mund të kthehen. Ikën» — tha me vete Mato Gruda.

Që nga gryka e shpellës, ku qëndronte Mato Gruda, topi mezi dukej. Po të mos i kishte parë ushtarët kur e shtynin, nuk të shkonte mendja për topin e gremisur në trungun e lisit të madh. «Sikur të shkoj e ta shoh se ç'mall është?» — mendoi ai.

Nga gryka e shpellës dukeshin edhe shkëmbinjtë binjakë, diku larg xhadesë që përdridhej në faqen e malit. Në mes të dy shkëmbinjve, që qëndronin pranë njëri-tjetrit, ishte një lëndinë e vogël. Ai për herë të parë atje kishte takuar Zarën. «Në atë lëndinë ta kishin vënë topin, budallenjtë! Ajo është si istikam. Që andej edhe xhadenë e ke si në pëllëmbë të dorës, edhe këmbët e Kokallës i ke si në pëllëmbë të dorës! Nuk janë të mëngëm këta ushtarët italianë» — mendoi Mato Gruda.

E lidhi përsëri mushkën pas lisit dhe u ul në vandakun e druve. Mendjen tani e kishte te topi. E harroi edhe mushkën, edhe drutë. E pushtoi një dëshirë e marrë. Nga kjo dëshirë ndjeu se fytyra po i skuqej. «S'ma merr mendja që në këtë rrëmujë ta kërkojë njeri topin

e gremisur. Vetëm unë e di se ku ndodhet dhe do ta marr...»

Mushka shfrynte dhe i binte tokës me këmbë. Mato Gruda vazhdonte të rrinte në vandakun e druve. Në këmbë të kodrës dukej tymi i oxhakut të shtëpisë së tij; tutje në grykë të përroit zbardhte mes degëve të lisave shtëpia e Fizëve. Vetëm ato dy shtëpi ishin ngulur nga kjo anë e kodrës që dhjetëra e dhjetëra viet më parë dhe secila bënte jetën e saj të pavarur. Të dyja shtëpitë nuk kishin asnjë lidhje me njëra-tjetrën. Nuk kishin as hyrje, as dalje nga shkaku i një hasmërie të vjetër. Herë pas here kjo hasmëri fillonte e lëvizte dhe i ngacmonte burrat e moshuar dhe djemtë e rinj.

Në korije dalngadalë filloi të thyhej dita. Kishte kohë që nuk dëgjohej asnjë pushkë, asnjë mitraloz. Mato Gruda përsëri e zgjidhi mushkën dhe mori tatëpjetë du-shqeve. Kafsha e ndiqte duke përpjekur thundrat në gurët e lagur.

Me të zbritur në përrua, ai ndjeu të zhurmonin drizat. Mendja i shkoi për të keq: «Mos ka mbetur ndonjë italian?» Mekanikisht u fsheh prapa një lisi me kapistallin e mushkës në dorë. Por, pas pak, para këmbëve të tij u hodh diçka e murme.

— Tyt, drej, se më trembe! — thirri Mato Gruda.

Dy hapa larg tij qëndronte Baloja. Qeni, siç dukej, e kishte ndier vonesën e të zotit dhe kishte dalë ta kërkonte nëpër korije. Këtë qen ai e kishte gjetur në një hendek një mbrëmje ku kthehej nga ara. I vockël sa një mi dridhej në fund të hendekut e nxirrte një angullimë të pafuqishme që të therte në shpirt. E kishin hedhur fshatarët bashkë me tre-katër këlyshë të tjerë. Të vegjlit e tjerë kishin ngordhur. Mato Gruda e mori, e mbështolli në cep të xhaketës dhe e shpuri në shtëpi. Për fat të këlyshit ato ditë kishte pjellë lopa dhe ai u rrit me qumështin e saj. Ndoshta prandaj Baloja e donte lopën dhe kaun e nuk lejonte pranë tyre bile as edhe një galë. Por më shumë nga të gjithë ai donte Mato Grudën.

Njeriu me mushkë e me qen, pasi zbriti në përrua,

filloi të ngjitej në faqen e kodrës. Drurët dhe drizat ende nuk i kishte veshur cipa e muzgut, prandaj mund të lëvizje lirisht në korije. Përpara Mato Grudës ecte qeni, sikur ta dinte që më parë qëllimin e këtij udhëtimi.

— Kështu, Balo, — i tha Mato Gruda, — do të çuditesh edhe ti, kur të shohësh se çfarë kemi gjetur. Që thua ti, Balo, ai nuk është ndonjë nagant i vogël sa një bluashkë, me një tytë sa një gisht... Ai e ka tytën sa të futesh ti i tëri brenda. Po ti ke vetëm një grusht tru dhe nuk merr vesh nga këto punë...

Qeni qëndroi, sikur donte të shkoqiste fjalët e të zotit.

Ndoshta ai ishte mësuar me tonin e fjalëve të të zotit. Sa herë që Mato Gruda fliste në rrugë, Baloja e ndiente se kujt i drejtohehin këto fjalë, prandaj e kishte bërë zakon të qëndronte e të mbante vesh.

Dushqet u rralluan. Gjashtë-shtatë hapa para Mato Grudës qëndronte topi. Njëra rrotë ishte ngritur lart dhe ishte mbështetur në trung të lisit, kurse gryka kishte zënë në tokë, sikur donte të kulloste në lëndinën e korijes.

Mato Gruda e la mushkën dhe iu afrua topit. U ul më gjunjë dhe i vuri të dyja pëllëmbët në tytën e ftohtë. Pastaj e hoqi njëren dorë dhe e futi në grykën e çeliktë. Edhe Baloja qëndronte më bisht pas të zotit dhe shikonte grykën e topit. Edhe ai bëri si i zoti. Zgjati këmbën e parë dhe e futi në grykën e topit.

— Nuk qenka i madh, Balo! Epo topat malorë nuk duhet të jenë të mëdhenj, e di unë. Kështu, kështu!

Ai u ngrit dhe doli nga ana e pasme e topit. Përsëri u ul më bisht dhe filloi të shikonte shtratin e topit. «Hëm, kjo është si oshta e qerres. Demek, këtë e lidhin në makinë dhe e tërheqin. Po unë kam parë që rrotat i ngarkojnë edhe në mushkë. Edhe tytën në mushkë. Xhanëm edhe mund ta tërheqin me makinë. Në xhade, xhanëm, në xhade. Kur s'ka xhade, në mushkë...» Dhe Mato Gruda i hodhi një vështrim mushkës së tij.

Nuk mund të rrinte Mato Gruda pa i prekur me dorë gjithë pjesët e topit. E pushtoi me të dy krahët rrotën e ngritur dhe u mundua ta ulte. Topi lëvizti. Për-

sëri e tërhoqi me forcë rrotën dhe e uli ngadalë në tokën e lagur. Topi tani qëndroi në të dyja rrotat si qerre. Tyta e tij u ngrit dhe mbeti e drejtuar mbi korije. Mato Gruda qëndronte para topit, si një artilier i jashtëzakonshëm, i vetmuar në faqen e kodrës. Në këtë çast atij i hipi një e qeshur. E qeshura në fillim ishte e lehtë, pastaj dalngadal gjëmoi nëpër korije... Këtu qeni nuk u përmbajt dhe lehu me të madhe. Mato Gruda erdhi në vete.

«Budalla, — tha me vete — sikur s'ke parë top! — Pastaj ju drejtua qenit: — Balo, mbylle gojën!»

Pas kësaj së qeshure, Mato Grudës i hipi një trishitim. E zuri me dorë mjekrën e parruar dhe ra në një heshtje të thellë. E, ja, e gjeti këtë top, pastaj? A mund ta shpinte dot vetë në shtëpi? Të ishte mitraloz, mund ta merrte në krahë e mund ta shpinte jo në shtëpi, po edhe prapa diellit. Sikur ta linte topin në korije, do të vinin të tjerët e do ta merrnin.

«Sikur të pres ca degë dushku e ta fsheh? Demek ta mbuloj!» — mendoi Mato Gruda.

Po edhe ky mendim nuk iu duk me vend. Pranë topit lisat ishin të rrallë dhe degët e dushkut të hedhura mbi të, do ta vinin në dyshim edhe kalimtarin më të thjeshtë.

Duke u menduar, diçka iu kujtua dhe ia dha përsëri të qeshurit. Qeni filloi prapë të lehte.

— Balo, të thashë, mbylle gojën! — e kërcënoi Mato Gruda qenin. — Këtë babaxhan ne do ta tërheqim nëpër korije dhe do ta fshehim.

E zuri mushkën për kapistalli, diçka foli nëpër dhëmbë dhe u mat të nisej për në shtëpi. Ishte lodhur dhe vendosi të hipte në mushkë. Papritur i erdhi diçka në mend dhe i ra me pëllëmbë ballit: «Tutkun, ti harrove gjylet!»

E la kafshën dhe u ngjit me vrap në llogore. Me siguri atje duhej të kishte gjyle. «Ç'ta duash topin pa gjyle? Të rroftë topi!» — mendoi ai.

Fundi i llogores së parë ishte tërë llucë të verdhë. Këmbët e tij u futën gjer në gju dhe ndjeu një rrëqethje.

Kur hodhi hapin e dytë, maja e opingës i zuri në një send të fortë. Kujtoi se ishte gjyle dhe futi krahun në baltën e verdhë. Gishtërinjtë i zunë në diçka të lëmuar. Me ta ngritur, e kuptoi se sendi që kërkonte nuk ishte gjyle, po gëzhgjë.

Me këmbë e krahë tërë baltë, Mato Gruda doli nga llogorja e parë. Përplasi në lëndinë opingat për të shkundur llucën dhe shau nëpër dhëmbë. Ndërkohë qeni angulliu me një zë të vajtuar, sikur të ndillte ndonjë kob të madh, dhe u hodh nga ana e sipërme e llogores. Mato Gruda e mori me mend se qeni diçka duhej të kishte vënë re dhe u mat ta ndiqte pas. Por e largoi këtë mendim, pasi dyshoi se mos kishte mbetur në korije ndonjë ushtar i plagosur dhe mund të hante papritur ndonjë plumb qorr.

«Dhe shkon si qeni në vreshtë» — mendoi ai.

Ndoshta ulërima e kobshme e qenit e bëri Mato Grudën të pendohej për udhëtimin e tij gjer te ky top.

«E fundja ç'më duhet topi? Një copë hekur është!»

Por pastaj qeshi me vete: «Si s'm'u dashka? Me këtë tytë të hekurt unë do të bëj atë që s'e ka bërë asnjeri nga fisi ynë! E keqja është se nuk gjej dot gjyle.»

Qeni kërceu nga drizat në këmbë të të zotit. Pastaj ktheu kokën nga dushqet dhe filloi përsëri të angullinte dhe të drejtohej andej nga erdhi. Mato Gruda vendosi të shkonte pas qenit.

Ngadalë, duke përgjuar nga e djathta e nga e majta, si një vjedhës, ai hyri në korije. Qeni ecte dhe qëndronte, sikur të kishte frikë se mos e humbiste të zotin nëpër driza.

Dy hapa larg një grope, pas trungut të një lisi, qeni qëndroi në bisht dhe filloi përsëri të angullinte. Mato Gruda u drodh. Para tij shtrihej trupi i një ushtari të vrarë. Ushtari dukej sikur flinte. Bile ai ishte kthyer në krah dhe kishte vënë kokën në pëllëmbë të dorës. Mato Gruda u përkul mbi italianin dhe ia futi dorën në brez. Ia zbërtheu ngadalë rripin dhe e tërhoqi me forcë. Në rrip varej një kobure. Burri zbërtheu këllëfin, e nxori armën dhe filloi ta shikonte me kujdes, si një koleksioner

i dashuruar pas gjërave të rralla. E mbajti sa e mbajti në dorë dhe e futi përsëri në këllëf.

Tek qëndronte para italianit, i shkuan sytë në xhakëtën ngjyrë bari.

— Ç'e do këtë xhakëtë, more derdimen! Ti as ngrin, as vapë nuk ke!

U përkul prapë mbi italianin dhe ia zhveshi xhakëtën e lagur nga shiu e nga gjaku.

Në këtë kohë iu duk sikur italiani lëvizi krahun që kishte nën kokë dhe ndjeu një gjë të pështirë.

Si ia zhveshi xhakëtën, u hodhi një vështrim këpuçëve dhe pantallonave të ushtarit. Në krahasim me opingat e tij e me pantallonat e shajakta me mballoma, veshja e italianit atij iu duk si një veshje princërore.

— Meqë ti nuk ndien as të ftohtë, as të ngrohtë, dhe meqë unë ndiej edhe të ftohtë, edhe të ngrohtë, po t'i marr edhe këpucët, edhe pantallonat. Këmishën dhe të mbathurat po t'i lë, se nuk dua të të shoh lakuriq, — i tha Mato Gruda trupit të ushtarit.

Kur filloi ta zgjidhte njërën këpucë, Mato Gruda ndjeu në lukth të gjoksit një lëmsh të rëndë e të hidhur. Kurrë nuk kishte zbathur këpucë nga këmba e një të vdekuri. Prandaj i erdhi ndoht për punën që kishte nisur. Sado që u mundua të ngushëllonte veten, se demek, për italianin njëlloj ishte, si me këpucë, si pa këpucë, nga ankthi që i ishte mbledhur në lukth të gjoksit, iu drodhën gishtërinjtë. Për këtë arsye, u ngrit pa i zgjidhur springat e këpucës, bëri një shenjë me dorë dhe ktheu krahët, duke marrë me vete vetëm xhakëtën.

— Këpucët po t'i lë. Për xhakëtën do të më falësh. o njeri i mbetur! — i tha ai trupit.

Kur përgatitej të ikte, Mato Gruda vuri re pranë llogores së tretë katër arka të mëdha. «Me gjyle duhet të jenë» — mendoi dhe iu afrua njërës. Arka ishte e hapur dhe në fund të saj zverdhnin gjylet.

U hodhi një vështrim të tjerave, por ato ishin të mbyllura. Zgjati duart dhe provoi ta ngrinte njërën prej tyre. «Hë, — tha ai — duhet bërë një punë më nge.»

Aty për aty i erdhi një mendim që iu duk i drejtë.
«T'i mbuloj me degë dushku» — tha me vete.

Tanimë muzgu kishte rënë në dushqet e në drizat. Ndihej era e ftohtë e natës. Mato Gruda priste dushqet dhe i bënte vandak. Herë-herë thyente me dorë degë lisi, që të mos dëgjohej krisma e sëpatës.

Më në fund ai mori degët e prera dhe i hodhi mbi arkat e gjyleve. Pastaj mbushi edhe një krah tjetër me degë dhe u drejtua nga trupi i ushtarit. Duke ndenjur më bisht, filloi të radhiste dushqet mbi të vdekurin. Gjithë trupi i italianit tani u fsheh nën fletët. Vetëm këpucët i kishin mbetur jashtë. Mato Gruda u ngrit dhe qëndroi një copë herë para ushtarit të mbuluar me gjethe. Sytë përsëri i shkuan në këpucët.

— Fundja, — tha Mato Gruda, — ti i vdekur që i vdekur je. Pse i vdekuri të mbajë këpucë dhe i gjalli opinga? E, ç'të duhen ty këpucët?

U ul përsëri, nxori thikën nga xhepi dhe i preu lidhkat e këpucës së parë. I preu edhe të së dytës dhe, ngadalë, sikur mos i shkaktonte dhembje në këmbë italianit, e tërhoqi këpucën e parë. E tërhoqi edhe të dytën...

«Ashtu!...» — tha me vete Mato Gruda dhe filloi t'i shikonte këpucët nëse ishin të reja.

— Nuk i ke mbajtur shumë në këmbë, o mavri! — i tha ai trupit.

Mori edhe nja dy degë, ia hodhi në këmbët e zbathura dhe u largua.

Mushka priste te topi.

— Shkojmë? — i tha mushkës dhe e zuri për kapis-talli.

E vështroi edhe një herë topin dhe mori tatëpjetë korijes.